

УДК 633.1:338.432:334.716

СТРУКТУРНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕРНОВОГО ФОНДУ В СИСТЕМІ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВ

Наталія Леонідівна КОРЖЕНІВСЬКА

к.е.н., доцент, Подільський державний аграрно-технічний університет

E-mail: gusl@ukr.net

Анотація. Розглянуто напрямки збалансованості структурного використання зернового фонду та визначено їх як одну з важливих позицій у системі загроз економічній безпеці. Визначено, що досягнення товаровиробниками зерна оптимізованих пропорцій між продовольчим та фуражним зерном, формування раціональної потреби у насіннєвому фонді, виділення обсягів зерна для виробництва біопалива, медпрепаратів тощо дозволить мінімізувати ризики погіршення рівня економічної безпеки.

Аннотация. Рассмотрены направления сбалансированности структурного использования зернового фонда и определено их как одну из важных позиций в системе угроз экономической безопасности. Определено, что достижение товаропроизводителями зерна оптимальных пропорций между продовольственным и фуражным зерном, формирование рациональной потребности в фонде посевочного материала позволит минимизировать риски ухудшения уровня экономической безопасности.

Ключові слова: економічна безпека, загрози, ризики, структура, зерновий фонд, товаровиробники зерна.

Ключевые слова: экономическая безопасность, угрозы, риски, структура, зерновой фонд, товаропроизводители зерна.

Постановка проблеми. Зерновиробництво є базою і джерелом сталого розвитку більшості галузей агропромислового комплексу та основою аграрного експорту. Вона є стратегічною галуззю економіки держави, її функціонування визначає обсяги, пропозиції та вартість основних видів продовольства для населення країни, зокрема продуктів переробки зерна і продукції тваринництва. А також формує істотну частку доходів сільськогосподарських виробників, визначає стан і тенденції розвитку сільських територій, формує валютні доходи держави за рахунок експорту. Таке становище збережеться, оскільки на світових продовольчих ринках спостерігається дефіцит зернової продукції [1].

Виробництво зернових завжди було одним з пріоритетних у структурі сільського господарства. Експортоорієнтованість дозволяє зерновому господарству відігравати першочергову роль у підвищенні ефективності аграрного виробництва та дозволяє розвиватись багатьом суміжним видам виробництв. Водночас, вихід на зовнішні ринки ставить товаровиробників зерна в умови виникнення загроз, небезпек та ризиків, які впливають на стан економічної безпеки. Зокрема, не контрольованість структури посівних

площ та використання зернового фонду становить загрозу відновленню природної родючості ґрунтів, погіршення екологічної ситуації в зв'язку з інтенсивним використанням засобів хімізації. Нарощення обсягів зерна лише посилює сировинне спрямування галузі, хоч у сучасних умовах економічної, політичної, соціальної криз пріоритетним має бути розвиток технологій з переробки зерна на біопаливо, комбікорми. Потрібно переорієнтовувати експорт не на зерно, а на продукти його переробки, проте для цього необхідно здійснити ряд кроків як з боку держави, так і підприємств. Тому актуальним постає питання дослідження напрямків збалансованості структурного використання зернового фонду, як однієї з важливих позицій у системі загроз економічній безпеці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження теоретичних і практичних аспектів економічної безпеки набувають все більшого поширення серед науковців. Зокрема питанням загроз у системі економічної безпеки присвячені праці А. Гальчинського, В. Геєця, О. Бондарука, С. Мочерного, Я. Жаліло, М. Зубка, В. Мунтіяна, І. Оленка, Т. Васильціва, І. Александрова, В. Богомолова, Г. Андрощука, Т. Клебанової,

А. Барановського, Г. Пастернак-Таранущенко, Н. Євдокимова [2] та ін. Стан та проблеми зернової галузі знайшли своє відображення у працях В. Андрійчука, П. Саблука, В. Бойка, М. Маліка, О. Шпикуляка, Л. Худолій, Р. Волошина, І. Кириленка, К. Пилипенка [1], І. Баєвої, А. Кравцової, В. Жука, С. Добровольської [5], А. Кучера [3], О. Гуторової [6] та ін. Попри наявність змістовних напрацювань невисвітленими залишаються питання економічної безпеки товаровиробників зерна, аналізу окремих складових у системі загроз економічній безпеці.

Мета дослідження полягає у висвітленні стану зерновиробництва та структурного використання зернового фонду в системі загроз економічній безпеці підприємств.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Для отримання достатньої інформації про стан і тенденції розвитку внутрішнього та зовнішнього середовищ у процесі обґрунтування та прийняття стратегічних рішень, спрямованих на досягнення й підтримку економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, необхідна системна методика діагностики економічної безпеки даних підприємства, яка повинна складатися з таких основних розділів: оцінка тенденцій розвитку підприємства; оцінка можливостей підприємства протидіяти загрозам; оцінка причин появи загроз із боку факторів внутрішнього середовища; систематичний аналіз стану й тенденцій розвитку зовнішнього середовища [2].

У залежності від класифікаційної ознаки, до загроз економічній безпеці товаровиробників зерна слід віднести зовнішні (ринкова кон'юнктура, цінова політика, податкове та митне законодавство, фінансово-кредитна політика, логістична інфраструктура, розвиток насінництва, засобів захисту рослин, природно-кліматичні умови) та внутрішні (стан ресурсів та його потенціал, витратна, фінансово-кредитна політика, рівень менеджменту, маркетингу, виробнича, логістична та соціальна інфраструктура, кваліфікація персоналу та плінність кадрів, витік інформації, розмір господарства, структура зернового фонду і його використання тощо). При цьому стратегічні орієнтири товаровиробників, в основу яких покладено можливість передбачення небезпек і ризиків, зможуть в умовах конкурентної боротьби дозволити уникнути загроз погіршення ефективності виробництва та, як наслідок, уникнути зниження рівня економічної безпеки.

Для розв'язання завдання укріплення конкурентних позицій на регіональному ринку зерна

аграрними підприємствами можуть бути реалізовані різні стратегії, зокрема стратегія диверсифікації може бути використана для переробки зерна на борошно чи крупи за рахунок їх реалізації населенню, хлібозаводам, кондитерським фабрикам, їдальням, ресторонам тощо. Водночас, стратегія розвитку товару може бути застосована для такого продукту, як висівки, які можна використовувати для годівлі власних тварин, а також продавати населенню й фермерським господарствам [3].

Ефективність виробництва та удосконалення структури виробництва і використання зернових – один із ключових моментів при плануванні кінцевого результату діяльності товаровиробників. Досягнення ними оптимізованих пропорцій між продовольчим та фуражним зерном, формування раціональної потреби у насінневному фонді, виділення обсягів зерна для виробництва біопалива, медпрепаратів тощо дозволить мінімізувати ризики погіршення рівня економічної безпеки.

Економічна безпека формує в аграрному секторі продовольчу, у вирішенні якої особлива роль належить тваринництву. Обсяги виробництва продукції тваринництва, продуктивність худоби і птиці значною мірою визначає стан кормової бази. Тому необхідно знаходити пропорції у міжгалузевих зв'язках товаровиробників зерна та використовувати всі можливі ресурси підприємств для підвищення їх товарності й ефективності.

Відсутність внутрішньої збалансованості проявляється в наявності дефіциту одних ресурсів і в надлишку інших. Дефіцити певних ресурсів обумовлюють гальмування економічного зростання, а тому є передумовою нарощування соціальної напруги в колективах організації. Деякі з дефіцитів обумовлюють нанесення більш або менш значної шкоди довкіллю. До таких дефіцитів можна віднести дефіцит органічних добрив, який веде до руйнування гумусу в ґрунті. Наслідки наявності надлишків ресурсів відомі. Так, надлишки основних засобів обумовлюють не виправдане розбухання амортизаційних відрахувань та пониження ефективності капіталу. Надлишки оборотних засобів обумовлюють гальмування обіговості оборотних коштів [4].

Не менш важливими є показники структури посівних площ сільськогосподарських культур. Структура виробництва складається під дією різноманітних чинників загальнонаціонального та регіонального характеру. Основними серед

них є динаміка попиту на продукцію сільського господарства, розміри державної фінансової підтримки виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, управлінський та фаховий досвід власників і керівників сільськогосподарських підприємств [5].

Потрібно проводити диверсифікацію посівних площ зернових культур. У зерновому виробництві пропонується провести удосконалення структури вирощування зернових культур у напрямку збільшення частки фуражного зерна й круп'яних культур. Вирощування круп'яних культур в Україні доцільно орієнтувати переважно на забезпечення споживчого попиту внутрішнього ринку [6].

Структуру зернових визначає вплив особливостей, які визначають частку продовольчого зерна в загальних його витратах; рівень виробництва зерна і забезпеченості ним у розрахунку

на душу населення; розмір та структуру експорту зернових, ефективність виробництва окремих зернових культур і кон'юнктура зернового ринку; темпи поширення ґрунтозахисних систем землеробства; рівень технічної забезпеченості; стан сівозмін; вимоги екологізації виробництва та перехід до виробництва органічної продукції.

Враховуючи вище зазначені умови та рекомендації спеціалістів науково-дослідного інституту землеробства посівні площі зернових культур мають становити близько 16 млн га, зокрема озимої пшениці – не менше ніж 6,0 млн га, озимого ячменю – 1,2 млн. га, озимого жита – 0,3 млн. га, кукурудзи – 4,0 млн. га, ярого ячменю – 2,2 млн. га. Площі посіву проса і сорго – 0,5 млн. га, гречки – 0,3 млн. га [7].

З метою проведення аналізу в табл. 1 наведено динаміку структури посівних площ та виробництва зернових в Україні.

Таблиця 1

Динаміка структури посівних площ та виробництва зернових, %

Культури	2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.		2012 р.		Відхилення 2012 р. від 2008 р., п.п.	
	посівні площі	виробництво	посівні площі	виробництво	посівні площі	виробництво	посівні площі	виробництво	посівні площі	виробництво	посівні площі	виробництво
Зернові, всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	x	x
озимі зернові	52,0	54,0	52,5	53,5	52,4	50,7	50,8	44,9	42,3	37,1	-9,7	-16,9
пшениця	43,5	47,0	41,2	43,5	40,7	41,3	41,3	38,1	35,8	32,7	-7,7	-14,3
жито	3,0	2,0	3,0	2,0	1,9	1,2	1,8	1,0	2,0	1,5	-1	-0,5
ячмінь	5,5	5,0	8,4	7,9	9,8	8,2	7,7	5,7	4,5	2,9	-1	-2,1
ярі зернові, у т.ч.:	48,0	46,0	47,5	46,5	47,6	49,3	49,2	55,1	57,7	62,9	9,7	16,9
пшениця	2,0	1,6	2,1	1,8	2,1	1,6	1,8	1,2	1,5	1,4	-0,5	-0,2
ячмінь	21,5	18,7	24,0	17,8	20,0	13,4	16,4	10,3	17,6	12,1	-3,9	-6,6
овес	2,9	1,8	2,7	1,6	2,2	1,2	1,8	0,9	2,0	1,4	-0,9	-0,4
кукурудза	16,1	21,5	13,6	22,8	18,0	30,4	23,0	40,3	29,9	45,4	13,8	23,9
просо	1,0	0,4	0,8	0,3	0,6	0,3	1,1	0,5	1,2	0,3	0,2	-0,1
гречка	1,9	0,5	1,7	0,4	1,5	0,3	2,0	0,5	1,9	0,5	-	-
рис	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,4	0,2	0,3	0,2	0,4	0,1	0,2
зернобобові, з них:	1,7	1,0	2,3	1,4	2,8	1,5	2,4	0,9	2,1	1,0	0,4	-
горох	1,3	0,7	1,8	0,9	2,0	1,3	1,8	0,6	1,4	0,7	0,1	-
вика та викові суміші на зерно	0,1	0,2	0,2	0,4	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	-	-0,1

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [8].

Розрахунки свідчать, що з роками зберігається чітка тенденція до скорочення обсягів зернових продовольчої групи з одночасним збільшенням у структурі посівів і обсягів виробництва ярих зернових та кукурудзи. Практика показує, що таке зростання зумовлене підвищеним попитом на зовнішніх ринках. Україна за обсягами експорту кукурудзи у 2011-2012 рр. після США (43,18 млн. т) поділяє друге місце з Аргентиною (по 14,0 млн. т відповідно) [9]. Проте така позитивна динаміка приховує певні загрози та можливості економічних і екологічних ризиків. Досвід агротехнології вирощування кукурудзи показує, що її можна вирощувати без відповідного чергування сівозміни багатьох років поспіль, проте це призводить до забур'яненості посівів, а хімічні засоби боротьби з ними псують ґрунти і перешкоджають їх природному відновленню.

Економічна ефективність аграрного виробництва тісно пов'язана із розміром господарства за площею ріллі. Підвищення рівня концентрації виробництва зумовлює зростання врожайності зернових культур. Враховуючи наявність прямої залежності між рівнем врожайності й ефективністю виробництва зерна можна стверджувати, що підвищення рівня концентрації виробництва зерна буде мати позитивний вплив на економічну ефективність цієї галузі та створення таким чином передумов для підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства [10]. Однак великі підприємства мають як переваги, так і недоліки. Зокрема відзначено, що укрупнення сільгоспдприємств призводить не тільки до підвищення ефективності виробництва, а й породжує процеси, які погіршують його результати (збільшення внутрішньогосподарських транспортних витрат, ускладнення управління виробництвом, безпосередніх контактів керівників і менеджерів з працівниками) [11].

Загроза збитковості виробництва виникає у підприємств, які мають площі посівів до 1000 га, а таких, за даними Державної служби статистики України, налічується 33379 підприємств, що становить 91 % від загальної чисельності. На

перспективу в структурі посівних площ озимих зернових культур важливо відрегулювати баланс між площами, зайнятими пшеницею, житом і тритикале з урахуванням попередників, що забезпечить необхідний рівень урожайності зерна в роки з несприятливими погодними умовами [12].

Серед факторів негативного впливу на економічну безпеку товаровиробників зерна (волатильності цін, недостатньої кількості, а інколи відсутності зерносховищ для тривалого зберігання, браку фінансових ресурсів, нерозвинутої логістичної інфраструктури) удосконалення структури виробництва і використання зернового фонду дозволить підвищити їх ефективність та конкурентоздатність у сучасних умовах господарювання і закріплення позицій на світовому ринку.

Висновки. Сучасне зерновиробництво та успішне його функціонування багато в чому залежить від рівня забезпечення економічною безпекою товаровиробників. Тому в умовах постійної конкуренції необхідно знаходити можливості уникнення існуючих та потенційних загроз, які у веденні зернового господарства мають свої специфічні особливості. Зокрема при формуванні стратегії розвитку підприємствам необхідно оцінювати стан зернового господарства з позицій структурного використання зернового фонду в системі загроз економічній безпеці. Раціональна структура посівних площ та обсягів виробництва, оптимальні пропорції у формуванні кормового зерна, насінневого фонду, обсягів реалізації, зокрема на експорт, дозволять підвищити ефективність зерновиробництва та уникнути багатьох небезпек, серед яких втрати через перевиробництво зерна і негативний вплив цінових коливань. Крім того, правильне структурне використання зернового фонду сприятиме розвитку суміжних галузей, таких як тваринництво, переробна промисловість, а також дасть можливість формувати частину зернового фонду для використання у якості біопалива, як одного з джерел альтернативного енергетичного ресурсу.

Список використаних джерел

1. Пилипенко К. А. Вдосконалення структури та підвищення конкурентоспроможності зернового виробництва [Електронний ресурс] / К. А. Пилипенко. — Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/202.pdf>.

2. Євдокимова Н. М. Економічна діагностика: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / Н. М. Євдокимова, А. В. Кирієнко. — К.: КНЕУ, 2005. — С. 73–75.

3. Кучер А. В. Переробка зерна – один із напрямів підвищення конкурентоспроможності зерновиробництва / А. В. Кучер, М. В. Деревянко // Розробка та реалізація стратегії діяльності сільськогосподарських підприємств : тези доп. наук.-практ. конф., 15–16 червня 2009 р. — Х. : ХНАУ, 2009. — С. 23.

4. Присяжнюк М. В. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М. В. Присяжнюк, М. В. Зубець, П. Т. Саблук та ін. / за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. — К. : Вид-во ННЦ ІАЕ, 2011. — 1008 с.

5. Добровольська С. Р. Чинники формування галузевої структури виробництва в сільському господарстві / С. Р. Добровольська // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького: економічні науки. — 2012. — Т. 14, № 4 (54). — С. 130–133.

6. Гуторова О. О. Зовнішньоекономічна діяльність та формування організаційно-економічного механізму розвитку зернопродуктового підкомплексу / О. Гуторова // Вісник Харківського національного технічного університету сільськогосподарства: Економічні науки. Вип. 112. — Харків : ХНТУСГ. — 2011. — С. 213–220.

7. Лихочвор В. В. Про революційні зміни у технологіях в рослинництві / В. В. Лихочвор, В. Ф. Петриченко // Зерно. — 2010. — № 7. — С. 42–48.

8. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Держслужбстат України; за ред. О. Г. Осауленка. — К. : Консультант, 2012. — 560 с.

9. Пастарнак О. Перспективи ринку кукурудзи в Україні [Електронний ресурс] / О. Пастарнак. — Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/2011-05-11-22-31-13/1002-2012-04-13-12-44-14.html>.

10. Гуторова О. О. Вплив концентрації на ефективність виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах Харківської області / О. О. Гуторова, О. М. Стасенко // Вісник Харківського національного технічного університету сільськогосподарства: Економічні науки. Вип. 125. — Харків : ХНТУСГ. — 2012. — 340 с.

11. Фірсов Є. Про удосконалення методики визначення оптимальних розмірів сільгосп підприємств / Є. Фірсов // Зб. наук. пр. ЛНАУ. — 2006. — № 24 (36). — С. 7–12.

12. Попов С. Причини недобору зерна [Електронний ресурс] / С. Попов, Н. Рябчун, С. Авраменко та ін. — Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/2010-06-11-12-53-00/1477-2013-03-28-11-44-03.html>.